

الگوی حفظ امنیت فرهنگی با رویکرد پدافند غیرعامل در ایران اسلامی

راشد جعفرپور کلوری

دانشجوی دکتری مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

سوسن علایی

استادیار مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

S.alae@gmail.com

عباسعلی قیومی

دانشیار مدیریت و برنامه ریزی فرهنگی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: با عنایت به اینکه جمهوری اسلامی مبدع و موجد هویتی نوین در عرصه‌ی فرهنگ برای ایرانیان بوده، این هویت به انحاء مختلف بطور مستمر تحت تهدیدات، تهاجمات و حملات نظام‌های سلطه قرار گرفته است. جهت حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران در عصر حاضر، در کنار نهادهای مختلف، نقش پدافند غیرعامل بسیار می‌تواند مهم و تاثیرگذار باشد. هدف این پژوهش ارائه الگوی امنیت فرهنگی کشور از طریق پدافند غیرعامل است که تا حد ممکن بسترهای لازم جهت صیانت از امنیت فرهنگی از تعرضات دشمنان را فراهم نماید.

روش تحقیق: در این تحقیق با بهره‌گیری از روش پژوهش کیفی از نوع داده بنیاد با شناخت مفاهیم و مقوله‌های امنیت فرهنگی، از طریق مصاحبه با خبرگان فرهنگی اقدام و سپس با شناسایی ۶۸۰ کد مفهوم و مقوله‌سازی و دسته بندی آنها، مولفه‌ها و شاخص‌های مهم و موثر در حفظ امنیت فرهنگی ارائه گردید.

یافته‌ها: در پژوهش حاضر با شناسایی شش بعد الگوی پارادایمی نظام‌مند امنیت فرهنگی شامل عوامل علی، شرایط زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، مقوله محوری، راهبردها و پیامدها، الگوی عملی حفظ امنیت فرهنگی با رویکرد پدافند غیرعامل حاصل گردید.

نتیجه‌گیری: جهت حفظ امنیت فرهنگی ایجاد بسترهای مناسب پدافندی و تحکیم بنیان‌های فرهنگی با رویکرد پدافند غیرعامل بسیار می‌تواند تاثیرگذار باشد؛ فلذا پدافند غیرعامل لازم است در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی ورود نماید.

کلید واژه‌ها: پدافند غیرعامل، امنیت فرهنگی، روش کیفی داده بنیاد.

مقدمه

امنیت یکی از مفاهیم پیچیده و مناقشه برانگیز در علوم انسانی و اجتماعی به شمار می‌رود. شاید از این حیث که نمودهای گوناگون گستره معنایی آن را گسترده‌تر می‌سازد. بی‌شک برای شناخت امنیت فرهنگی توجه به رویکردهای متنوع در این حوزه کمک شایانی می‌کند چه اینکه هرکدام از این رهیافت‌ها بخشی از حقیقت این معنا را متجلی ساخته‌اند؛ روانشناسی، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، تاریخ، الهیات، فلسفه و غیره هرکدام از ظن خود به این پدیده توجه نموده و تعاریف گوناگونی را بر آن مبنا ارائه نموده‌اند.

بی‌تردید آنچه که هر جامعه را از جوامع دیگر تمیز می‌دهد، خصوصیات است که شناسنامه فرهنگی آن جامعه به حساب می‌آید. تاریخ و گذشته تاریخی، وطن و سرزمین، نیاکان، باورها، زبان، عقاید، دین و اسطوره‌های مذهبی، حماسه‌ها، هنر و ادبیات کهن، نژاد، قومیت و سنن قومی عناصری هستند که «هویت فرهنگی» هر جامعه را می‌سازند (روح الامینی ۱۳۸۲).

اهمیت پدیده فرهنگ تا بدانجا مورد توجه قرار گرفته که چهره‌های معتبر و اندیشه‌پردازان «استراتژی جهانی» چون «هانتینگتون» اساس رودررویی‌های جهانی را در آینده بر عامل فرهنگی استوار دانسته و نظریه رودررویی تمدن‌های عمده را عنوان می‌سازند. البته بنیان‌گذاری یک نظریه پردازی جنجالی و پرسر و صدا بر مبنای عوامل فرهنگی، خود به روشنی بیانگر اهمیت این پدیده شگرف در سطح روابط بین‌الملل به شمار می‌رود (کاوسی و حسین‌زادگان، ۱۳۹۰).

در ادوار اخیر کانون منازعات و تعارضات بر حوزه‌های فرهنگی متمرکز و سلطه‌جویان درصددند با تلاش و برنامه‌ریزی سازمان‌یافته و با استفاده از روش‌ها و قالب‌های گوناگون الگوهای فرهنگی خود را به سایر جوامع تحمیل کرده و بدین طریق جهان را آن گونه که خود می‌بینند و درباره آن می‌اندیشند، هدایت کنند.

بنابراین قدرت و اقتدار یک کشور با توجه به تحولاتی که بشر تجربه کرده و شرایطی که امروزه بر جهان مستولی است صرفاً با مؤلفه‌های سخت‌افزاری و قدرت‌های سخت قابل تبیین نیست و اقتدار در حوزه فرهنگی است که می‌تواند کشور را در قله اقتدار قرار داده و به مثابه اقتدار حقیقی کشور تلقی گردد. (نویسندگان، ۱۳۹۴) تهاجم بر فرهنگ کشورها نامرئی‌ترین و بی‌صداترین تهاجم‌هاست که در عصر حاضر استکبار جهانی با مدرسه‌های ارتباطی و تکنولوژی‌های پیشرفته امنیت فرهنگی کشورها را مورد هجوم قرار داده و با تهدید امنیت فرهنگی کشورها، امنیت ملی آنها را مورد هجوم و حتی تجاوز قرار می‌دهند.

بی‌تردید عوامل فرهنگی زمانی توانایی رشد و بالیدن دارند که در بستر و فضایی امن و آرام قرار گیرند. فلذا برای رونق بخشیدن به فرهنگ نیازمند امنیت فرهنگی هستیم و امنیت فرهنگی را فراغت از تهدید یا حمله و یا آمادگی در برابر تهاجمات فرهنگی معنا کرده‌اند؛ چنانکه «فرست» معتقد است امنیت فرهنگی صرفاً از طریق نبودن تهدید محقق نمی‌شود و به لحاظ اینکه مفهومی ایجابی است از دیگر حوزه‌های مطالعات امنیتی که بر مفاهیم سلبی استوارند متمایز می‌شود. در نتیجه امنیت فرهنگی از طریق مراقبت‌های فعال یک فرهنگ و ارتقاء شرایط پیشینی لازم برای رشد و توسعه سازگاری‌های آن حاصل می‌شود (فرست، ۲۰۰۴). از نظر فرست امنیت فرهنگی ظرفیت یک جامعه برای حفاظت از ویژگی‌های خاص خود در مقابل تغییر شرایط و تهدیدات مادی و معنوی است. به عبارت دقیق‌تر تعریف امنیت فرهنگی شامل بقای الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، پیوستگی، هویت و آداب و رسوم دینی یا ملی با اجازه دادن به تغییرات قابل قبول است (فرست، ۲۰۰۴). در تامین بقای الگوهای فوق و مقابله با تهدیدات مادی و معنوی، نهادها و سازمان‌های

فرهنگی کشور همه نقش دارند اما نقش پدافند غیرعامل که خاصیت زیرساختی و دفاعی دارد می‌تواند بسیار موثر باشد.

با نگاهی به وضعیت فرهنگ در کشور به خوبی متوجه می‌شویم که بی‌برنامه‌گی یا تنوع برنامه‌ها و پراکندگی مراکز تصمیم‌ساز فرهنگی و عدم وجود وحدت رویه در حوزه‌ی عملیاتی فرهنگ، در سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی کشور، بسیاری از بنیان‌ها و استحکامات زیربنایی فرهنگ را متزلزل و آسیب‌پذیر ساخته است و از آنجایی که پدافند غیرعامل به دلیل ماهیت وجودی خود در زمینه‌ی مقابله با تهدیدات سخت و نظامی، به تمهیدات و پیش‌بینی‌های فیزیکی و تجهیزاتی و همچنین آینده‌نگری توجه ویژه‌ای دارد و از سویی چون حفظ بنیان‌ها و استحکامات زیربنایی و ساختارهای فرهنگی که اغلب بی‌صدا مورد تهاجم قرار می‌گیرد، و بطور مشخص متولی و مسئول خاصی ندارد، لذا جهت مقابله با جنگ نرم و مقابله فرهنگی با تهدیدات، ضرورت بکارگیری پدافند غیرعامل، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

لذا ارائه الگوی پدافند غیرعامل جهت حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران هدف این پژوهش است تا با استفاده از این الگو امنیت فرهنگی کشور از طریق پدافند غیرعامل تا حد ممکن از تعرضات دشمنان مصون بماند. در این راستا ابتدا با شناخت مفاهیم و مقوله‌های امنیت فرهنگی از طریق مصاحبه با خبرگان و اندیشمندان فرهنگی اقدام و سپس براساس مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین آن مقوله‌ها دسته‌بندی گردیده و مولفه‌ها و شاخص‌های مهم و موثر در حفظ امنیت فرهنگی در یک مدل فرایندی- پارادایمی به طور مفهومی ارائه گردیده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به عدم وجود برنامه منسجم فرهنگی در

سطح کلان کشور و بی‌نظمی و پراکندگی مراکز تصمیم‌ساز فرهنگی و عدم وجود وحدت رویه در حوزه عملیاتی فرهنگ، در سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی کشور، عدم تمرکز شورای عالی انقلاب فرهنگی بر امور فرهنگی، بسیاری از بنیان‌ها و استحکامات زیربنایی فرهنگ در حال حاضر متزلزل، لرزان و آسیب‌پذیر شده‌اند و هر روزه شاهد تعارضات، گسست انسجام و از هم گسیختگی تار و پودهای فرهنگی در جامعه امروزی هستیم.

از آنجایی که پدافند غیرعامل به دلیل ماهیت وجودی خود در زمینه‌ی مقابله با تهدیدات سخت و نظامی، به تمهیدات و پیش‌بینی‌های فیزیکی و تجهیزاتی توجه زیادی دارد و از سویی چون حفظ بنیان‌ها و استحکامات زیربنایی فرهنگ متولی و مسئول خاصی ندارد و سازمان‌های فرهنگی هر کدام بطور مجزا و انفرادی با تعریفی انحصاری از فرهنگ، افسار فرهنگ را به سویی می‌کشد، لذا ضرورت دارد جهت مقابله با تهاجمات و جنگ نرم دشمن و مقابله فرهنگی با تهدیدات، علی‌الخصوص تهدیدات غرب و هجمه مسلسل وار جهانی شدن (جهانی‌سازی)، پدافند غیرعامل به عنوان یک نهاد بنیادی و استحکام بخش باید وارد عمل شود و به حفظ بنیان‌ها، استحکامات، ساز و کارها و ساختارهای فرهنگی کشور بیاندیشد، برنامه‌ریزی کند و در جهت حفظ امنیت فرهنگی اقدام نماید.

چنانکه عدم وجود رویکرد پدافندی در حوزه فرهنگ، بسیاری از ساختارها و بنیان‌های فرهنگی کشور آسیب دیده‌اند. بی‌تردید انجام این تحقیق می‌تواند در حوزه امنیت فرهنگی به مسئولین امر روش‌های پیشگیری و پیش‌بینی مخاطرات و آسیب‌های فرهنگی را نشان دهد و در مواقع حساس از تخریب و تضعیف ناگهانی نظام فرهنگی حاکم در کشور جمهوری اسلامی ایران ممانعت نماید.

با توجه به نقش و اهمیت پدافند غیرعامل در افزایش

پدافند غیرعامل عبارت است از مجموعه فعالیت‌های غیرمسلحانه‌ای که باعث افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقای پایداری و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و بحران‌ها می‌شود (هاشمی، ۱۳۸۷). پدافند غیرعامل، براساس تعریف سازمان پدافند غیرعامل شامل تمامی طرح‌ریزی‌ها و اقداماتی است که موجب کاهش آسیب‌پذیری‌ها، افزایش پایداری ملی، تداوم فعالیت دستگاه‌های نظامی در مقابل تهدیدات خارجی گردیده و مستلزم به کارگیری سلاح نیست.

پدافند غیرعامل یا Civil Defence در منابع لاتین برابر با عبارت «دفاع غیرنظامی» یا «دفاع شهری» است. دفاع غیرنظامی «حفاظت از غیر نظامیان در شرایط جنگی» است و از این رو مشتمل بر بخشی از دفاع ملی است که در پی تمهیدات لازم به منظور کسب آمادگی کافی در برابر هرگونه حمله احتمالی یا باج‌خواهی از یک کشور می‌گردد. طبق این تعریف، دفاع غیر نظامی باید «ایمنی جمعیت غیرنظامی کشور و ادامه حیات آنان (در زمان جنگ) را تضمین نماید». از دیدگاه برخی از پژوهشگران تفاوت میان پدافند عامل و غیرعامل مبتنی بر راهکارها و استراتژی‌های تدوین شده توسط انسان است که با اجرای آن آثار منفی بحران به حداقل می‌رسد در این برنامه‌ها هیچ‌گاه از ابزار نظامی استفاده نمی‌شود. (اصغریان جدی، ۱۳۷۴)

فرهنگ

تاکنون تعاریف بی‌شماری از واژه‌ی فرهنگ ارائه شده است. اما از تعاریف ارائه شده یک وجه مشترک می‌توان یافت و آن وجود سلسله‌ای از باورها و اعتقادات عجیب شده در انسان است که ضمیر ناخودآگاه او را هدایت می‌کند و به قول «ادگار شاین» لایه مصنوعات و ابداعات، ارزش‌ها و مفروضات اساسی وجود انسان را اشغال کرده است. (Edgar Shain, 1987)

توان و اقتدار نظام جمهوری اسلامی ایران و نگاه ویژه و خاص مسئولین نظام به این مسئله، لزوم تدوین الگویی برای حفظ امنیت فرهنگی کشور بیش از پیش احساس می‌شود. بی‌تردید پدافند غیرعامل همه موضوعات دفاعی غیرتسلیحاتی را دربرمی‌گیرد که در این میان حفظ امنیت فرهنگی در نظام جمهوری اسلامی ایران بسیار حیاتی، مهم و ضروری است.

پرسش‌های تحقیق

الگوی مذکور برآمده از پاسخ پرسش‌های مطرح‌شده در آغاز تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

پرسش اول (اصلی): الگوی پدافند غیرعامل جهت حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران کدام است؟

پرسش‌های فرعی:

- ۱- عوامل موثر بر حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد پدافند غیرعامل چیست؟
- ۲- بسترهای لازم جهت حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد پدافند غیرعامل چیست؟
- ۳- راهبردها و اقدامات لازم جهت حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد پدافند غیرعامل چیست؟
- ۴- پیامدهای حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد پدافند غیرعامل چگونه است؟
- ۵- چالش‌های دستیابی به حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد پدافند غیرعامل کدامند؟

ادبیات و پیشینه تحقیق

تعاریف و مفاهیم:

پدافند غیرعامل:

در این تعاریف و نظریه‌ها نکات اساسی و مشترک یافت شده است که عبارتند از اینکه از یک سو، فرهنگ مشخصه انسان و متمایزکننده او از حیوان است، از سوی دیگر، عامل اصلی هویت بخشی به اجتماعات انسانی است. ویژگی اصلی انسان و جوامع انسانی توانایی خلق مفاهیم و معانی است.

در صورت‌بندی مفهوم فرهنگ، سه دیدگاه اصلی قابل شناسایی است:

- ۱- جلوه‌گاه رشد، تعالی و کمال جامعه انسانی؛
- ۲- مجموعه‌ای از نهادها، ساختارها یا الگوها و به مثابه هویت معنوی جوامع؛
- ۳- اصلی‌ترین تجلی حیات انسانی و مجموعه‌ای از نمادهای مرتبط با یکدیگر.

در هر سه دیدگاه، فرهنگ، عصاره حیات اجتماعی انسان و جلوه‌گاه انسانیت انسان در عرصه اجتماعی معرفی شده است. (ابوالقاسمی، ۱۳۸۴) که در جوامع مختلف تلاش می‌شود به نحوی در برابر تهاجمات مصون و محفوظ شود.

امنیت فرهنگی

«امنیت» از جمله واژه‌هایی است که به لحاظ داشتن برخی شباهت‌ها با بعضی واژه‌های دیگر، دارای مفهومی سیال، متنوع و صورتی متغیر است و گستره بسیار وسیعی در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی را شامل می‌شود. طبیعی است که ارائه تعریفی کامل و جامع برای این گونه مفاهیم کاری دشوار است (بخشی، ۱۳۹۵)

واژه‌ی امنیت در لغت به معنای بی‌خوفی، امن، ایمنی، ایمن شدن، در امان بودن، آرامش و آسودگی است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۳) با چشم‌پوشی از پیچیدگی (عبداله‌خانی، ۱۳۸۹)، ابهام، اختلاف و مناقشه (ویلیامز، ۱۳۹۰) در مفهوم اصطلاحی امنیت، عمده‌ی تعاریف ارائه شده، تلقی سلبی از امنیت دارند. به عنوان مثال؛ در یکی از این تعاریف آمده است:

امنیت در معنای عینی، فقدان تهدید در برابر ارزش‌های کسب شده را مشخص می‌کند و در معنای ذهنی، فقدان ترس و وحشت از حمله علیه ارزش‌ها را تعیین می‌کند» (Wolfers ۱۹۵۲) برخی نیز تلقی ایجابی از امنیت دارند و بر اهمیت ترویج و پیشبرد حقوق بشر تأکید می‌کنند (ویلیامز، ۱۳۹۰). در این تلقی، امنیت به معنای وجود احساس رضایت و اطمینان خاطر نزد دولتمردان و شهروندان است (افتخاری، ۱۳۷۸) در این میان، برخی نیز تلقی سازه‌ای از امنیت دارند و آن را به معنای «دستیابی به وضعیتی که «الف» (با انجام دادن یا انجام ندادن اقدام‌هایی) از آسیب، تعرض و تهدید «ب» مصون (و محفوظ) باشد تا به «ج» برسد (یا در وضعیت "ج" باشد)» تعریف می‌کنند (لکزایی، ۱۳۹۳) با توجه به تعریف از امنیت - براساس تلقی سازه‌ای - امنیت فرهنگی عبارت است از: «دستیابی به وضعیتی که «الف» (ارزشهای فرهنگی حیاتی جامعه و فرد) از آسیب، تعرض و تهدید «ب» (داخلی - دولت یا افراد - و خارجی) مصون (و محفوظ) باشد تا به «ج» (توسعه و پیشرفت فرهنگی در مسیر رسیدن به کمال) برسد (یا در وضعیت "ج" باشد)».

امنیت فرهنگی مهم‌ترین و نامحسوس‌ترین بعد امنیت ملی است و تهدیدات فرهنگی هر کشور از پیچیده‌ترین اشکال تهدید علیه امنیت ملی آن کشور است. امنیت فرهنگی در ذیل موضوع امنیتی ملی کشورها قرار دارد و از مؤلفه‌های اصلی آن به شمار می‌رود. تأکید بر عناصر فرهنگی و ارزشی امنیت ملی کشورها، با تعاریف جدید عرضه شده از امنیت ملی هم تناسب دارد. با این رویکرد می‌توان امنیت فرهنگی را شرایطی دانست که طی آن یک ملت بتواند ضمن حفظ هویت فرهنگی خویش و بدون برخورد با موانع بشری، مسیر تکاملی خود را بیماید (نائینی، ۱۳۸۵).

پیشینه تحقیق

پایش امنیت فرهنگی-اجتماعی با توجه به رکن امنیت که همان هویت است، می‌تواند الگویی کارآمد جهت سوگیری سیاست‌ها و استراتژی‌ها عرضه کند.

- دانشجویان دوره هشتم مطالعات امنیت ملی (۱۳۹۴)، در تحقیقی تحت عنوان «راهبردهای نیل به اقتدار فرهنگی به مثابه اقتدار حقیقی جمهوری اسلامی ایران» به این نتایج دست یافتند که در سطح ملی، نهادینه‌سازی و درونی‌سازی باورها و ارزش‌های دینی در نسل جوان، طراحی الگوی مدیریت راهبردی فرهنگی، گسترش و تعمیق ظرفیت‌های تولید علمی کشور، طراحی الگوی نرم‌افزاری مقابله با جنگ نرم دشمن براساس اندیشه‌های فرهنگی و راهبردی ولایت فقیه، و ... و گسترش ظرفیت‌ها و قابلیت نظام رسانه‌ای کشور در سطح فراملی از راهبردهای حاصل از این پژوهش است.

- «امنیت فرهنگی در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران، مولفه‌ها، تهدیدات و راهکارها» عنوان پژوهشی است که توسط قربی و محمدی (۱۳۹۳)، انجام شده است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که برای تحقق اهداف ترسیم شده در سند چشم‌انداز نیاز به ایجاد جامعه‌ی امن فرهنگی است که با مولفه‌هایی هم چون «جامعه‌ی اخلاقی»، «اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی»، «توسعه‌یافتگی متناسب با مقتضیات فرهنگی» و مولفه‌های فرهنگی دیگر قابلیت بازشناسی دارد. امنیت فرهنگی براساس مولفه‌های سند چشم‌انداز می‌تواند با تهدیداتی در سطوح سه‌گانه‌ی انسانی، ملی و راهبردی مواجه گردد. به همین دلیل، توجه به مولفه‌های تامین امنیت فرهنگی در سند چشم‌انداز ضروری می‌نماید که از آن جمله می‌توان به مولفه‌های زیر اشاره کرد؛ الهام بخشی، تعمیق عدالت اجتماعی، استقرار جامعه‌ی امن و اخلاقی، تقویت هویت اسلامی و انقلابی، متکی بودن بر ارزش‌های اسلامی، تحکیم سازگاری اجتماعی، صیانت از آزادی‌های

از میان صاحب‌نظران ایرانی که به صورت گسترده به مقوله‌ی امنیت ملی و به ویژه امنیت ملی جمهوری اسلامی پرداخته‌اند، می‌توان اصغر افتخاری و قدیر نصری را نام برد. منسجم‌ترین اثر نظری این دو پژوهش کتاب «روش و نظریه در امنیت‌پژوهی» است که در آن کوشیده‌اند نظریه‌های روش‌شناسی‌های پوزیتیویستی، تفسیری، انتقادی، واقع‌گرایی و آرمان‌گرایی را بررسی نمایند؛ ولی درباره‌ی مباحثی چون تحلیل روند تحول جامعه‌شناختی تحول مفهوم امنیت ملی و اثرگذاری مردم، سخن نگفته‌اند. تنها نکته‌ای که در این کتاب به مثابه‌ی مرجع امنیت، ذکر شده، بحث دوگانه‌ی مرجع دولتی و مرجع فردی امنیت یا مناظره‌ی لیبرالیسم و واقع‌گرایی می‌باشد (افتخاری و نصری، ۱۳۸۳).

کتاب و مقالات علی محمد نائینی، فاطمه براتلو و مقالات آشنا و «مجموعه مقالات امنیت: ظرفیت‌ها و تعهدات و چالش‌های فراروی امنیت ملی ایران» و مقالات و سخنرانی‌های غلامرضا جلالی و تحقیقات سازمان پدافند غیرعامل و برخی از رساله‌های دانشگاه عالی دفاع ملی و دانشگاه امام حسین (ع) در حوزه‌ی امنیت فرهنگی و پدافند غیرعامل از منابع ارزشمندی در حوزه امنیت فرهنگی و پدافند غیرعامل هستند که کمک موثری به محققان می‌تواند بنماید.

در ادبیات پژوهشی نیز محققان زیادی تلاش کرده‌اند تا حوزه‌ی مفهومی، مولفه‌های اصلی و سطوح عملکرد امنیت فرهنگی را مورد بررسی قرار دهند و انگیزه‌های حکومت‌ها برای پرداختن به مسائل امنیتی مخصوصاً امنیت فرهنگی در سطح ملی را مورد تامل قرار دهند:

- صالحی امیری، قدمی و براتلو (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «ارائه الگوی مدیریتی «امنیت فرهنگی- اجتماعی» براساس عناصر هویت در ایران» به این نکته دست یافتند که به‌عنوان رویکرد کلی به رغم دشواری‌های موجود در جمع میان خرده فرهنگ‌ها،

مشروع، بازدارندگی همه جانبه و کوشش برنامه‌ریزی شده و مدبرانه‌ی جمعی.

- سیدی و موسوی میرک (۱۳۹۳)، در تحقیقی تحت عنوان «نقش برنامه‌ریزی فرهنگی مبتنی بر آینده‌پژوهی در دفاع غیرعامل» به این نتیجه دست یافتند که منافع مادی و معنوی ما در گرو طراحی صحیح برای آینده‌ی فرهنگی است و از آنجا که دفاع غیرعامل با برنامه‌ریزی فرهنگی جامعه ارتباط تنگاتنگی دارد با برنامه‌ریزی فرهنگی مبتنی بر آینده‌پژوهی می‌توان موجب تقلیل آسیب‌ها و کاهش آسیب‌پذیری‌های فرهنگی در مواقع بحران شد.

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش

با توجه به اینکه امنیت فرهنگی یک پدیده ذهنی و درونی است که در اجتماع بروز پیدا می‌کند و از سوی دیگر، توجه به زمینه و پدیده‌ی مورد پژوهش و همچنین داشتن مراحل ساختارمند از دیگر دلایل انتخاب روش کیفی داده بنیاد (گراد تئوری) است. از میان رویکردها نیز، رویکرد اشتراوس و کوربین (۲۰۰۸ و ۱۹۹۸) به دلیل ساختارمندی بیشتر انتخاب گردیده است.

موضوع پژوهش مقوله‌های امنیت فرهنگی از دیدگاه خبرگان فرهنگی مطلع از حوزه پدافند غیرعامل کشور است و مصاحبه با سؤالاتی کلی درباره‌ی وضعیت امنیت فرهنگی، نقاط قوت و ضعف، تهدیدات، و وضعیت مطلوب امنیت فرهنگی آغاز شده است. سپس، سؤالات عمیق‌تری درباره‌ی نقش نهادهای رسمی و غیررسمی، نقش سازمان پدافند غیرعامل و راهکارهای لازم برای تقویت پدافند غیرعامل جهت رسیدن به امنیت فرهنگی مطلوب پرسیده شد. سؤالات به صورت نیمه ساختاریافته و به گونه‌ای بودند که مصاحبه شونده توانایی جهت دادن به مسیر بحث را داشته باشد.

در پژوهش حاضر پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها، با

استفاده از روش تحلیل محتوا، عبارات مهم به صورت مفاهیم انتخاب شد و پس از آن، مقوله‌بندی و سپس، براساس مشابهت، ارتباط مفهومی و خصوصیات مشترک بین کدهای باز، مفاهیم اولیه، زیرمقولات و مقولات مشخص شدند. لازم به ذکر است مفاهیم اولیه دارای کمترین سطح انتزاع و مقولات دارای بیشترین سطح انتزاع می‌باشند. پس از انجام کدگذاری باز در سطح مفهوم و مقوله، در کدگذاری محوری، مقوله‌ها مستخرج شده براساس مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین، هم دسته گردیدند.

حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

مشارکت کنندگان در این پژوهش ۱۵ نفر از مسئولان، اساتید و خبرگان فرهنگی بودند که با کمک برخی از آنها به روش گلوله برفی اساتید دیگر شناسایی شدند. مکان مصاحبه‌های حضوری اغلب فضاهای شغلی مشارکت کنندگان (سازمان فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه‌ها، معاونت فرهنگی وزارت علوم، سازمان بسیج اساتید کشور و ...) بود.

کدگذاری‌ها:

الف) **کدگذاری باز:** کدگذاری باز، فرایند تحلیلی نام‌گذاری مفاهیم و طبقه‌بندی و کشف ویژگی‌ها و ابعاد آنها در داده‌ها از طریق انجام دادن مقایسه‌ای مدام است که پژوهشگر مفاهیم را از زوایای مختلفی از درون و بیرون یا وارونه‌ای بررسی و تحلیل می‌کند تا دیدگاه متفاوتی در خصوص اهمیت و جایگاه مفاهیم کسب کند (اشتراوس و کوربین (۲۰۰۸)).

ب) **کدگذاری محوری:** این روش کدگذاری که اصطلاحاً به آن "مدل پارادایم" گفته می‌شود عبارت است از سلسله رویه‌هایی که از طریق پیوند بین مقوله و زیرمقولات، داده‌ها را با یکدیگر ارتباط می‌دهد. بدین ترتیب، کدگذاری محوری به فرایند شکل‌دهی زیرمقولات و مقولات اشاره دارد.

ج) کدگذاری انتخابی: در این مرحله نظریه پرداز زمینه‌ای، مقوله محوری را (که سایر مقولات بر محور آن می‌گردند و کلیتی را تشکیل می‌دهند) به طور روش مند انتخاب و با ارتباط دادن آن با سایر مقولات به نگارش نظریه اقدام می‌کند که شرحی انتزاعی برای فرایندی که در پژوهش مطالعه شده است، ارائه می‌دهد (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶). مدل ترسیمی ارائه شده در شکل یک،

بیان تصویری این روابط است.

با توجه به اینکه تعداد مفاهیم برگرفته از مصاحبه‌ها زیاد بود (۶۸۰ مفهوم)، صرفاً مفاهیم و مقولات برگرفته از مفاهیم کد محوری شرایط علی که ۲۶ مفهوم بوده به عنوان نمونه بیان می‌گردد. در گام بعدی مقولات نیز به مقولات گزیده و جامع‌تری تقلیل یافته تا الزامات ارائه الگو فراهم گردد..

جدول ۱- کدها، مفاهیم و مقولات بدست آمده از مرحله کدگذاری باز

کدهای باز		کدهای محوری	ردیف
مفاهیم (شاخص‌ها)	مقوله‌ها (مولفه‌ها)		
سامانه ولایت فقیه در فرهنگ سیاسی	رهبری ولی فقیه		۱
اعتقاد و اعتماد مردم به رهبری نظام با همه گرایش‌های فکری و سلیقه‌های سیاسی			۲
اعتقاد و باور مردم به لنگرگاه بودن رهبری			۳
توجه و تاکید بر کرامت انسانی	مردم سالاری دینی		۴
تعهد به دین و پذیرش مرجعیت دینی			۵
مشارکت حداکثری مردم در فرهنگ سیاسی			۶
نهادینه شدن نقش مردم در تصمیم‌سازی‌های مهم و اساسی			۷
برگزاری حداقل ۳۸-۳۹ انتخابات طی ۴۰ سال			۸
شکل‌گیری جریان‌ات گسترده رسانه‌ای مردمی مبتنی بر آگاهی‌ها	شکل‌گیری آگاهی‌ها و مسئولیت اجتماعی	عوامل علی	۹
شکل‌گیری فضای مجازی مبتنی بر آگاهی‌ها و مسئولیت اجتماعی			۱۰
خودآگاهی فرهنگی در بین آحاد جامعه			۱۱
افزایش حساسیت بین فرهنگی در بین مردم			۱۲
همدلی نسبت به تفاوت‌های دیگران (یعنی آگاهی از سایر فرهنگ‌ها و احترام به آنها)			۱۳
افزایش بصیرت عمومی و تعمیق ارزش‌های دینی و انقلابی در نسل جوان	باورمند بودن نسل جوان		۱۴
باورمند بودن نسل جوان ما			۱۵
حساس بودن نسبت به دشمن			۱۶
تقید نسل جوان نسبت به ارزش‌های دینی			۱۷
روحیه عدالت‌خواهی و ارزش‌مداری نسل جوان در برابر جریان‌ات ضد فرهنگی			۱۸
وجود نیروهای فراوان تحصیل‌کرده متخصص و وفادار و کارآمد جوان			۱۹
افتخار به ایرانی بودن اقوام و مذاهب			وجود تعلقات ملی و امنیتی

وجود تعلقات ملی و امنیتی		۲۱
افزایش تعلقات ملی و امنیتی در بین اقوام و مذاهب ایرانی		۲۲
غنای فرهنگی		۲۳
گذشته تاریخی ما		۲۴
فرهنگ ملی ما		۲۵
سابقه تمدنی و بهره‌مندی از یک تمدن بالنده		۲۶

با توجه به کدگذاری‌های انجام شده و تبدیل داده‌ها به مقولات، پس از احصاء مفاهیم پژوهشگر توانست با تکیه بر کدگذاری انتخابی و قواعد آن، به ۴۹ مقوله مهم در زمینه امنیت فرهنگی با رویکرد پدافند غیرعامل دست یابد که در مرحله کدگذاری انتخابی شش بعد اصلی احصاء و مقوله‌ها در میان آن‌ها دسته‌بندی گشت.

جدول ۲- مفاهیم و مقوله‌های مدل پارادایمی ارائه شده

تعداد	مفاهیم	مقوله‌ها	تعداد
1	رهبری ولی فقیه	رهبری ولی فقیه	۱
2	مردم سالاری دینی	مردم سالاری دینی	۲
3	دین اسلام	دین اسلام و ارزش‌های دینی	۳
4	روحیه ایثار و جهاد		
5	نظام تربیت اسلامی- ایرانی	نظام تربیت اسلامی- ایرانی توأم با آگاهی و مسئولیت اجتماعی	۴
6	شکل‌گیری آگاهی‌ها و مسئولیت اجتماعی		
7	فضای مجازی	فضای مجازی و نرم‌افزاری داخلی	۵
8	ایجاد بستر نرم‌افزاری داخلی		
9	مولفه‌های قدرت فرهنگی ما	مولفه‌ها و داشته‌های فرهنگ ملی و زبان فارسی	۶
10	وجود تعلقات ملی و هویتی		
11	باور به داشته‌های فرهنگی		
12	زبان فارسی		
13	امنیت در فرهنگ		
14	باورمند بودن نسل جوان	نهادهای بنیادین، نیروی انسانی و اقتصاد و ...	۷
15	نیروی انسانی		
16	توجه به نهادهای بنیادین و نهادهای فرهنگی		
17	اقتصاد مقاومتی	مقابله با فرهنگ‌های وارداتی دشمن	۸
18	دشمن شناسی		
19	مقابله با فرهنگ‌های وارداتی		
20	فرهنگ سیاسی و سیاست فرهنگی	امنیت فرهنگی	۹

21	فرهنگ اقتصادی و اقتصاد فرهنگی		
22	اجتماع فرهنگی و فرهنگ اجتماعی		
23	فرهنگ زیستی و زیست فرهنگی		
24	فرهنگ پزشکی و کالبدی و پزشک فرهنگی		
25	فرهنگ نظامی دفاعی و دفاع فرهنگی		
26	اطلاعات فرهنگی و فرهنگ اطلاعاتی		
27	فرهنگ زیست مجازی یا فضای مجازی و فضای مجازی فرهنگی		
28	فرهنگ علم و علم فرهنگی		
29	وجود مشکلات برنامه‌ریزی در حوزه‌های فرهنگی	نقش عوامل مختلف در برنامه‌ریزی و مدیریت فرهنگی	۱۰
30	نقش عوامل سیاسی، اقتصادی و ... در امنیت فرهنگی		
31	نقش افراد الگوساز		
33	فعالیت‌های فرهنگی ناکارآمد		
34	وجود قرارگاه‌های فرهنگی		
35	وجود فرهنگ مسلط غرب	تهاجم فرهنگ غرب و مدرنیته	۱۱
36	جنگ نرم و تهاجم فرهنگی		
37	ایران در تقابل با فرهنگ‌های منحنط جهانی		
38	وجود ساختارهای متعارض مدرنیته		
39	فشار سبک زندگی غربی		
40	وجود جنگ گفتمانی در فضای مجازی	وجود جنگ گفتمانی و اشکال در بعد تفسیری فرهنگ	۱۲
41	تفسیر دین‌مدارانه فرهنگ		
42	اشکال در بعد تفسیری فرهنگ		
43	استقرار امنیت فرهنگی در انسجام بین افراد جامعه	امنیت فرهنگی محصول همبستگی اجتماعی	۱۳
44	بازتعریف همبستگی اجتماعی		
45	برخورداری از فرهنگ غنی دینی و ملی	فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی	۱۴
46	فرهنگ موزائیکی یا چهل تکه		
47	ترکیبی بودن فرهنگ ایران		
48	امنیت فرهنگی انسانی - اسلامی		
49	زیربنایی بودن عامل فرهنگ	تغییرات، چالش‌ها و آسیب‌پذیری فرهنگ	۱۵
50	علل تغییرات فرهنگی		
51	انتقال فرهنگی ضعیف و ناموفق ارزش‌ها		
52	بحران مخاطب		

53	چالش های مداوم فرهنگی		
54	آسیب های برنامه های تلویزیونی		
55	آسیب پذیری فرهنگ از پنج نهاد مهم		
56	شاملیت امنیت در حوزه های مختلف	عوامل متعدد موثر بر امنیت فرهنگی	۱۶
57	فرهنگ جزئی از حوزه امنیت ملی است		
58	تزلزل در نهاد خانواده	نقش حیاتی نهادهای بنیادین از جمله آموزش و پرورش و خانواده	۱۷
59	امنیت فرهنگی یعنی حفظ ارزش های بنیادین جامعه		
60	نقش حیاتی نهادهای بنیادین اجتماعی و نهادهای مدنی در تقویت امنیت ملی		
61	بی توجهی به نقش کلیدی آموزش و پرورش	ولنگاری و نبود دغدغه فرهنگی	۱۸
	عدم وجود دغدغه فرهنگی در دولت (State)		
65	وجود ولنگاری فرهنگی	رویکرد فیزیکی پدافند غیرعامل	۱۹
66	فعالیت پدافند غیرعامل در حوزه های غیر فرهنگی		
67	نازل بودن ظرفیت پدافند غیرعامل در مدیریت امور فرهنگ		
68	تضعیف ولایت پذیری	تضعیف ولایت پذیری	۲۰
69	عدم وجود انسجام در مدیریت فرهنگی	عدم وجود انسجام در مدیریت فرهنگی کشور (ضعف عملکردی شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت ارشاد، و سازمان های مردم نهاد)	۲۱
70	ضعف عملکردی شورای عالی انقلاب فرهنگی		
71	ضعف وزارت ارشاد در مدیریت فرهنگ		
72	عدم وجود ساختارهای استقلال فرهنگی		
73	عدم نقش آفرینی مطلوب سازمان های مردم نهاد	ضعف در مدیریت فرهنگ فضای مجازی و تهدیدات سایبری	۲۲
74	ضعف در مدیریت فرهنگ فضای مجازی		
75	تهدیدات سایبری		
76	ضعف عملکردی سازمان پدافند غیرعامل در حوزه های فرهنگی	عدم رویکرد فرهنگی پدافند غیرعامل	۲۳
77	عدم وجود نگاه پدافندی به مسائل فرهنگی		
78	ضعف ساختاری و غیر فرهنگی پدافند غیر عامل		
79	جهانی شدن	جهانی شدن و تهاجم فرهنگ های مسلط غربی	۲۴
80	تهاجم فرهنگی غرب		
81	نقش فعال دشمن در جنگ فرهنگی		
82	نفوذ رسانه های بیگانه و افت رسانه های داخلی		
83	واگرایی های فرهنگی	بی اعتمادی، واگرایی و بی توجهی به اولویت های فرهنگی	۲۵
84	گرایش به سبک زندگی غربی		
85	افزایش بی اعتمادی در جامعه		
86	به چالش کشیده شدن برخی از مبانی ارزشی انقلاب		

87	تاثیر امنیت اقتصادی بر امنیت فرهنگی		
88	بی‌توجهی به اولویت‌بندی فعالیت‌های فرهنگی		
89	تضعیف و کم‌توجهی به ارکان آموزش و پرورش	کم‌توجهی به ارکان آموزش و پرورش	۲۶
90	دو قطبی شدن احزاب و جریان‌ات سیاسی کشور	دو قطبی بودن فضای سیاسی - فرهنگی	۲۷
91	دو قطبی شدن شدید فضای فرهنگی		
92	عدم تغییرات و به روزرسانی فرهنگ	عدم به روز رسانی و تهدیدات زمینه‌ای فرهنگی	۲۸
93	عدم تهیه پیوست‌های فرهنگی در پروژه‌های توسعه و نوآورانه		
94	تهدیدات زمینه‌ای تهدیدات فرهنگی		
95	پایین بودن کیفیت محصولات و صنایع فرهنگی		
96	بستر غربی بودن نرم افزارهای ارتباطی		
97	نفش تخریبی ارگان‌های رسمی و غیررسمی		
98	عادات نادرست فرهنگ ایرانی	عادات و رفتارهای نادرست ایرانیان	۲۹
99	رفتارهای غلط ایرانیان		
100	تنظیم سند جامع مدیریت فرهنگی برای کشور	تنظیم سند جامع مدیریت فرهنگی برای کشور	۳۰
102	تداوم تولید معنا با کمک نهادهای تربیتی ایرانی	تولید آثار فاخر و جلوگیری از تخریب بستر فرهنگی در جهت امیدآفرینی	۳۱
103	تولید آثار فاخر هنری و سینمایی و مرجعیت رسانه ملی		
104	امیدآفرینی در جامعه		
105	جلوگیری از تخریب بستر فرهنگی کشور		
106	عدم استفاده از رویکردهای سلبی مقابله		
108	ایجاد تغییرات بنیادی و ساختاری در سازمان پدافند غیرعامل	تغییر و توسعه ساختاری پدافند غیرعامل در نهادهای سازنده فرهنگ عمومی و مطالبه‌گری فعالیت فرهنگی	۳۲
109	حضور فعال پدافند غیرعامل در اماکن و نهادهای سازنده فرهنگ عمومی		
110	مطالبه‌گری پدافند غیرعامل از نهادهای فرهنگ ساز		
111	شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات فرهنگی توسط پدافند غیرعامل در حفظ امنیت فرهنگی	شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات فرهنگی توسط پدافند غیرعامل جهت صیانت از ارزش‌ها و امنیت فرهنگی	۳۳
112	تشکیل فضای گفت و گو بین جریان‌ات سیاسی حاکم توسط پدافند غیر عامل		

113	تبیین درست نقش پدافند غیرعامل در حوزه فرهنگ		
114	رویکرد پدافندی با نگاه مصونیت بخشی جهت صیانت از ارزش‌ها توسط پدافند غیرعامل		
115	ایجاد بستر لازم جهت تغییر رفتارهای غلط ایرانیان توسط پدافند غیرعامل	ایجاد بستر لازم جهت تغییر رفتارهای غلط ایرانیان توسط پدافند غیرعامل	۳۴
116	بهره‌گیری شایسته و هوشمندانه از ظرفیت نهادهای فرهنگی	بهره‌گیری و مشارکت نخبگان و ظرفیت عموم نهادهای فرهنگی	۳۵
117	مشارکت نخبگان فرهنگی در تصمیمات ملی		
118	افزایش اعتماد عمومی به کارآمدی نظام		
120	آسیب شناسی جدی در امور فرهنگی	آسیب شناسی و تقویت مولفه‌های فرهنگی داخلی ایجاد فضای امن فرهنگی	۳۶
121	رویکرد نگاه به درون و تقویت مولفه‌های فرهنگی داخلی		
122	ایجاد فضای امن فرهنگی داخلی		
123	تهیه پیوست فرهنگی برای تمامی طرح‌های ملی و کلان		
124	حفظ و تقویت زبان فارسی	حفظ و تقویت زبان فارسی	۳۷
125	بازتعریف در وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت ارشاد	بازنگری و بازتعریف در وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت ارشاد، سازمان‌های فرهنگی و نظام تربیت دینی	۳۸
126	باز تعریف نظام تربیت دینی در مدارس		
127	باز تعریف و به روزرسانی فرهنگ دینی توسط حوزه علمیه		
128	بازسازی نهاد آموزش (ابتدایی تا آموزش عالی)		
129	بازنگری در ساختارهای سازمان‌های فرهنگی و حذف ساختارهای موازی		
130	مدیریت و توسعه فرهنگ دینی و ملی	توسعه و گسترش فرهنگ اصیل اسلامی و ملی	۳۹
131	بسط و گسترش فرهنگ و هنر اصیل اسلامی	مردمی‌سازی فرهنگ و افزایش نقدپذیری نظام	۴۰
132	ایجاد دیالوگ بجای مونولوگ در رسانه ملی		
133	نزدیک نمودن فضای رسمی و غیررسمی امور فرهنگی		
134	مردمی‌سازی فرهنگ و بسترسازی توسط دولت		
135	افزایش نقدپذیری نظام و مردم در حوزه فرهنگ		
136	ایجاد مدیریت قرارگاهی در حوزه فرهنگ	ایجاد مدیریت قرارگاهی در حوزه فرهنگ	۴۱

137	استفاده درست از فناوری‌های جدید در جهت حفظ امنیت فرهنگی	مدیریت فضای مجازی و استفاده از فناوری‌ها در جهت حفظ امنیت فرهنگی	۴۲
138	استفاده ابزاری از ابزارهای تکنیکی دشمن		
139	مدیریت فضای مجازی		
140	حفظ و ترویج فرهنگ اسلامی	حفظ و ترویج فرهنگ اسلامی	۴۳
141	انسجام اجتماعی داخلی	اتحاد ملی و انسجام اجتماعی	۴۴
142	اتحاد ملی		
143	حفظ میراث مادی و معنوی ایرانی	حفظ میراث ایرانی و افزایش غرور ملی	۴۵
144	افزایش افتخارات و غرور ملی		
145	تامین امنیت فردی و اجتماعی	تامین امنیت فردی و اجتماعی	۴۶
146	گسترش امنیت ملی با رویکرد پدافندی در جهت تعالی کشور	گسترش امنیت ملی با رویکرد پدافندی در جهت تعالی کشور	۴۷
147	کسب مشروعیت مدنی و سیاسی نظام	کسب مشروعیت مدنی و سیاسی نظام	۴۸
148	ارتقای سطح امنیت فرهنگی در ایران و جهان و تقویت امنیت ملی توسط پدافند غیرعامل	ارتقای سطح امنیت فرهنگی در ایران و جهان و تقویت امنیت ملی توسط پدافند غیرعامل	۴۹

و مدرنیته، وجود جنگ گفتمانی و اشکال در بعد تفسیری فرهنگ، امنیت فرهنگی محصول همبستگی اجتماعی، فرهنگ غنی ایرانی- اسلامی، تغییرات، چالش‌ها و آسیب‌پذیری فرهنگ، عوامل متعدد موثر بر امنیت فرهنگی، نقش حیاتی نهادهای بنیادین از جمله آموزش و پرورش و خانواده، ولنگاری و نبود دغدغه فرهنگی و رویکرد فیزیکی پدافند غیرعامل می‌باشد که کلاً از مفاهیم استخراج شده از مصاحبه به دست آمده‌اند.

ج) شرایط مداخله‌گر: شرایط مداخله‌گر، بنا بر نظر اشتراوس و کوربین (۲۰۰۸) شرایط بسترساز خاص موثر در شکل‌گیری پدیده مورد مطالعه‌اند. در پژوهش حاضر و براساس تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، ۱۰ مولفه به عنوان شرایط مداخله‌گر شناسایی شد از جمله: تضعیف ولایت‌پذیری، عدم وجود انسجام در مدیریت فرهنگی کشور، ضعف در مدیریت فرهنگ فضای مجازی و تهدیدات سایبری، عدم رویکرد فرهنگی پدافند غیرعامل، جهانی شدن و تهاجم فرهنگ‌های مسلط

الف) شرایط علی: شرایط علی به شرایطی گفته می‌شود که عامل اصلی به وجود آورنده پدیده مورد مطالعه (امنیت فرهنگی) اشتراوس و کوربین (۲۰۰۸) باشند، نتایج تحلیل محتوای پاسخ مصاحبه شوندگان، حاکی از وجود مقوله‌های مرتبط با شرایط علی که شامل رهبری ولی‌فقیه، مردم‌سالاری دینی، دین اسلام و ارزش‌های دینی، نظام تربیت اسلامی- ایرانی توأم با آگاهی و مسئولیت اجتماعی، فضای مجازی و نرم‌افزاری داخلی، مولفه‌ها و داشته‌های فرهنگ ملی و زبان فارسی، نهادهای بنیادین، نیروی انسانی و اقتصاد و ... و مقابله با فرهنگ‌های وارداتی دشمن برای ایجاد پدیده مورد مطالعه است که مفاهیم اولیه و مقولات آن در جدول شماره ۲ آورده شده‌اند.

ب) عوامل زمینه‌ای: عوامل بسترساز موثر در شکل‌گیری پدیده مورد مطالعه مشخصه‌ی ویژه در این پژوهش است. این شرایط شامل: نقش عوامل مختلف در برنامه‌ریزی و مدیریت فرهنگی، تهاجم فرهنگ غرب

غیرعامل، بهره‌گیری و مشارکت نخبگان و ظرفیت عموم نهادهای فرهنگی، آسیب شناسی و تقویت مولفه‌های فرهنگی داخلی ایجاد فضای امن فرهنگی، حفظ و تقویت زبان فارسی، بازنگری و باز تعریف در وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت ارشاد، سازمان‌های فرهنگی و نظام تربیت دینی، توسعه و گسترش فرهنگ اصیل اسلامی و ملی، مردمی‌سازی فرهنگ و افزایش نقدپذیری نظام، ایجاد مدیریت قرارگاهی در حوزه فرهنگ، مدیریت فضای مجازی و استفاده از فناوری‌ها در جهت حفظ امنیت فرهنگی.

و) شرایط پیامدی: رهاورد به کار بستن راهبردها، پیامدها هستند (اشتراوس و کوربین، ۲۰۰۸). مقولات مرتبط با پیامدها در جدول کدگذاری آمده است و شامل: حفظ و ترویج فرهنگ اسلامی، اتحاد ملی و انسجام اجتماعی، حفظ میراث ایرانی و افزایش غرور ملی، تامین امنیت فردی و اجتماعی، گسترش امنیت ملی با رویکرد پدافندی در جهت تعالی کشور، کسب مشروعیت مدنی و سیاسی نظام، ارتقای سطح امنیت فرهنگی در ایران و جهان و تقویت امنیت ملی توسط پدافند غیرعامل می‌باشد.

در یافته‌های پژوهش به سوال اصلی و ۵ سوال فرعی تحقیق پاسخ داده شد و در نهایت مدل زیر احصاء گردید:

غربی، بی‌اعتمادی، واگرایی و بی‌توجهی به اولویت‌های فرهنگی، کم‌توجهی به ارکان آموزش و پرورش، دو قطبی بودن فضای سیاسی- فرهنگی، عدم به روزرسانی و تهدیدات زمینه‌ای فرهنگی و عادات و رفتارهای نادرست ایرانیان.

د) پدیده محوری: حادثه یا اتفاقی است که سلسله کنش‌ها/کنش‌های متقابل به کنترل یا اداره کردن آن معطوف است (اشتراوس و کوربین، ۲۰۰۸). پدیده محوری مورد مطالعه این پژوهش امنیت فرهنگی است. ح) راهبردها: کنش‌ها یا کنش‌های متقابلی که برای کنترل، اداره، برخورد و پاسخ به مقوله اصلی انجام می‌شوند (اشتراوس و کوربین، ۲۰۰۸). در این پژوهش ۱۳ راهبرد برای امنیت فرهنگی بدست آمده است که مقولات و مفاهیم اولیه مرتبط با آن‌ها در جدول آمده است و در بخش نتیجه‌گیری هم به آنها پرداخته شده و آنها عبارتند از: تنظیم سند جامع مدیریت فرهنگی برای کشور، تولید آثار فاخر و جلوگیری از تخریب بستر فرهنگی در جهت امیدآفرینی، تغییر و توسعه‌ی ساختاری پدافند غیرعامل در نهادهای سازنده فرهنگ عمومی و مطالبه‌گری فعالیت فرهنگی، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات فرهنگی توسط پدافند غیرعامل، جهت صیانت از ارزش‌ها و امنیت فرهنگی، ایجاد بستر لازم جهت تغییر رفتارهای غلط ایرانیان توسط پدافند

شکل ۱ - الگوی پارادایمی مقوله‌های حفظ امنیت فرهنگی

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش، دیدگاه‌های مصاحبه‌شوندگان در خصوص مقوله‌های امنیت فرهنگی با روش تحقیق کیفی نظریه داده بنیاد بررسی شد. هیچ مفهوم و فرضیه‌ای از پیش تعیین شده‌ای بر داده‌ها تحمیل نشد. تلاش شد که مدل فرایندی پارادایمی براساس داده‌ها ساخته شود و با رفت و آمدهای مکرر و مداوم میان مقوله‌های ساخته شده و داده‌ها و اصلاح مقوله‌ها و جست و جوی

اطلاعات جدید، رهیافت‌های ساخته شده بنیانی واقعی باشد. در مصاحبه‌ها ۶۸۰ مفهوم انتخاب گردید و در مرحله‌ی بعد، مفاهیم در قالب مقولات قرار داده شده و ۴۹ مقوله به دست آمد. براساس مقوله‌های شناخته شده مؤثر بر امنیت فرهنگی که در این پژوهش بدان پرداخته شد. مدل ارائه شده در این پژوهش کیفی و نظری بود و

کشور، تهیه پیوست فرهنگی برای تمامی طرح‌های ملی و کلان و تقویت مولفه‌های فرهنگی داخلی و ایجاد فضای امن برای فعالیت‌های فرهنگی بستر مناسبی برای حفاظت از امنیت فرهنگ فراهم می‌گردد.

- حفظ و تقویت امنیت فرهنگی بی‌تردید قابل دستیابی نیست مگر با باز تعریف در وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت ارشاد، باز تعریف نظام تربیت دینی در مدارس، و حتی بازنگری در بسیاری از ساختارهای سازمان‌های فرهنگی و حذف ساختارهای موزی.

- «رهبری ولی فقیه» یکی از مقولات مهمی است که تاثیر مستقیم و حیاتی در ایجاد شرایط امن فرهنگی دارد و از آنجایی که یکی از ارکان اصلی نظام جمهوری اسلامی ایران، ولایت فقیه است فلذا با توجه به نقش ولایت فقیه در معنا و موجودیت و بقای نظام جمهوری اسلامی، لذا امنیت آن نیز وابستگی تام به بقای آن خواهد داشت.

- دین اسلام پیش شرط اصلی سلامت و سعادت اجتماع انسانی را در اعتقاد به خدا و استقرار امنیت می‌داند. بهترین راه سالم سازی و افزایش آمادگی جامعه در برابر ترندها و توطئه‌های پیچیده دشمن، تلاش برای حفظ، درونی سازی و گسترش ارزش‌های اسلامی در زندگی فردی و اجتماعی است.

- فضای مجازی یک موضوع مهم در دنیای امروز است که با ظرافت و دقت باید مدیریت شود که با ارائه نرم‌افزارها و اپلیکیشن‌ها و بازی‌های رایانه‌ای مطابق با فرهنگ ایرانی- اسلامی آسیب‌های آن در حد زیادی کاهش خواهد یافت.

- زبان فارسی در کنار نمادهای امنیت ملی ایرانی از جمله فرهنگ، خصوصیات اخلاقی، شناسنامه ایرانی، آثار باستانی، اساطیر، ورزش‌های باستانی و ورزش ملی معاصر، دین، قومیت، سرود ملی، جغرافیا و مکان‌ها، اقتصاد، هنر، ادبیات، علم و صنعت، تاریخ و تمدن،

قابلیت کمی‌سازی و تبدیل شدن به یک مدل کمی را دارد. پژوهشگران آتی در این زمینه می‌توانند اقدام نموده و مدل آزمون شده حفظ امنیت فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران با رویکرد پدافند غیرعامل را ارائه دهند.

در این پژوهش به صورت کلان دو موضوع امنیت فرهنگی و پدافند غیرعامل با هدف ارائه الگو این مقوله بررسی شد، لذا پیشنهاد می‌شود محققان آتی با دید جزئی‌نگر و تکنیک‌هایی پژوهشی به بررسی ابعاد مختلف موضوع امنیت فرهنگی در سازمان پدافند غیرعامل بپردازند.

حوزه پدافند غیرعامل از پتانسیل‌های بالایی در حوزه فرهنگ برخوردار است، پیشنهاد می‌شود موضوعات به صورت کاربردی با تکنیک مورد مطالعه در حوزه‌های مختلف فرهنگ برای استان‌های مختلف کار شوند.

پیشنهادات

با توجه به مدل بدست آمده، پیشنهادهای کاربردی زیادی ارائه گردید که به اختصار برخی از پیشنهادات در قالب راهکار ارائه گردید:

- در جهت اصلاح سیاست‌گذاری صنعت فرهنگ در قوانین بالادستی کشور نیاز به طراحی و تدوین طرح و نقشه جامع در حوزه فرهنگ و تقسیم وظایف برای سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی کشور می‌باشد که این مهم نیازمند تنظیم سند جامع مدیریت فرهنگی ج.ا.ا. می‌باشد و قطعاً موجب حفظ و ارتقاء فرهنگ کشور می‌گردد.

- سازمان پدافند غیرعامل با شناسایی نقاط قوت و ضعف و بررسی فرصت‌ها و تهدیدات فرهنگی و برنامه‌ریزی به منظور ایجاد بستر لازم جهت تغییر رفتارهای غلط ایرانیان (طی هر پنج سال یک رفتار) می‌تواند نقش بسزایی در تامین امنیت فرهنگی کشور داشته باشد.

- با آسیب شناسی جدی در امور فرهنگی جاری

فرصت‌ها و تهدیدات فرهنگی از سوی پدافند غیرعامل و جلوگیری از تعارضات فرهنگی و ایجاد تفاهم بیشتر در جامعه تهدیدات علیه امنیت ملی کشور کاهش یافته و قدرت بازدارندگی امنیتی در کشور افزایش یابد.

- جهت تامین امنیت فرهنگی لازم است در مدیریت مراکز فرهنگی کشور از جمله شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی انسجام ایجاد کرد.

- ضروریست سازمان پدافند غیرعامل در حوزه‌های فرهنگی با ایجاد استحکامات فرهنگی در جهت دفاع از فرهنگ اسلامی - ایرانی اقدام نماید.

- با تصحیح سیاست فرهنگی کشور باید از تفرق آرا و دوقطبی شدن احزاب و جریانات سیاسی کشور و در نتیجه دو قطبی شدن فضای فرهنگی و مدیریتی کشور کاسته شود.

- حتی الامکان از نقش آفرینی ضعیف و گاهاً تخریبی برخی از ارگان‌های رسمی و غیررسمی فعال در عرصه فرهنگ، باید جلوگیری نمود.

- با برنامه‌ریزی درست باید از عادات و رفتارهای نادرست ایرانیان از قبیل علاقمندی به پرش از روی قانون و قاعده و عدم درک روح قوانین جامعه مدرن و ... که موجب آسیب‌های سیاسی و فرهنگی بر فرهنگ و تمدن ایران گردیده، کاسته شود.

منابع

- ابوالقاسمی، محمد جواد (۱۳۸۴). به سوی توسعه فرهنگی دینی در جامعه ایران، تهران: مرکز پژوهش توسعه فرهنگ دینی جهان معاصر.
- اشتراس، آنسلم و کوربین؛ جولیت (۱۳۹۱). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. (مترجم: افشار، ابراهیم). تهران: نشر نی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۷۸). ظرفیت طبیعی امنیت.

مشاهیر، سیاست و پرچم، هریک به نوبه خویش قوام بخش امنیت فرهنگی ج.ا.ا می‌باشند.

- استقرار امنیت فرهنگی در گرو انسجام بین افراد جامعه است لذا باید رفتار رهبران دینی تاثیرگذار و روایات و احادیث در دنیای مدرن بازتولید شوند تا به انسجام ملی و امنیت فرهنگی کمک شود.

- جهت حفظ امنیت فرهنگی با ایجاد یک مرکز تصمیم ساز عالی در حوزه فرهنگ و وحدت رویه در بین نهادهای فرهنگی از ولنگاری فرهنگی جلوگیری نمود.

- فعالیت پدافند غیرعامل در حوزه‌های غیرفرهنگی و استحکامات و عناصر مادی و فیزیکی بوده فلذا لازم است در حوزه‌های غیرفیزیکی (معنوی) و فرهنگی ورود نماید.

- ضروریست با ترویج و استقرار ارزش‌های مورد نظر اسلام و انقلاب از جمله مبارزه با تبعیض و استقرار عدالت اسلامی از یکسو و تقویت و احیاء و معرفی هنر اصیل اسلامی از سوی دیگر، عزت و اقتدار، امنیت و وحدت و همبستگی ایرانیان توسعه یابد.

- با کاهش و حذف انحصارطلبی‌ها و بهره‌برداری از فرصت نخبگان، علما و اندیشمندان و خلق نهضت علمی وسیع و بهره‌مندی از ابزار نرم قدرت ملی و هم راستاسازی راهبردهای کلان نظام با امنیت ملی، منافع امنیت ملی ج.ا.ا تامین و تحقق خواهد یافت.

- با استفاده از توان بالقوه و بالفعل جهانی با ترکیب بند جایگاه حقوقی و سیاسی و مساله‌سازی برای دشمن با انتقال زمین بازی به حیاط خلوت دشمن و تغییر قواعد بازی محیط امنیتی با بهره‌گیری از ترکیب‌بند اقدامات سخت و نرم و ایجاد شوک‌های امنیتی در نقاط مختلف دنیا علیه دشمنان اسلام، منافع امنیت ملی ج.ا.ا تامین و تحقق خواهد یافت.

- لازم است با برنامه‌ریزی و جهت‌دهی برنامه‌های فرهنگی متناسب با جامعه ایران و شناسایی کامل

- فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی. بابالیان، مجید و رادبین، علیرضا (۱۳۹۳). امنیت فرهنگی در جامعه اسلامی از منظر نهج البلاغه. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی. سال بیستم. شماره دوم (پیاپی ۱۰۱). تابستان.
- بخشی، عبدالله (۱۳۹۵). اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات.
- جدی، علی اصغر (۱۳۸۳). مجموعه تمهیدات دفاع عامل و غیرعامل برای افراد و تاسیسات غیرنظامی. تهران: انتشارات میرآب.
- حسینی نثار، مجید و قاسمی علی (۱۳۹۱). بررسی احساس امنیت و عوامل مؤثر بر آن در کشور. چهارمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری. تهران: سازمان ملی جوانان.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۳). بیانات در حرم رضوی. ۱ فروردین.
- خیمینی، روح الله (۱۳۷۴ - ۱۳۹۶). صحیفه نور. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- دانایی‌فرد، حسن و امامی، سیدمجتبی (۱۳۸۶). استراتژی‌های پژوهش کیفی تاملی بر نظریه پردازی داده بنیاد، اندیشه مدیریت راهبردی پاییز و زمستان - شماره ۲.
- دانشجویان دوره هشتم مطالعات امنیت ملی (۱۳۹۴). راهبردهای نیل به اقتدار فرهنگی به مثابه اقتدار حقیقی جمهوری اسلامی ایران، مطالعه گروهی. دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی.
- دانشجویان رشته مطالعات امنیت ملی (۱۳۸۹). الگوی راهبردی تحکیم و توسعه اقتدار ملی جمهوری اسلامی ایران. مطالعه گروهی. دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی.
- دوانی، علی (۱۳۹۳). نهضت دو ماهه روحانیون ایران به منظور دفاع از اصول مقدس اسلام. تهران:
- رهنمون.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه. ج ۳ و ۴. تهران: دانشگاه تهران.
- روح الامینی، محمود (۱۳۷۲). زمینه فرهنگ شناسی، تالیفی در انسان شناسی فرهنگی و مردم شناسی. تهران: انتشارات عطار.
- شفیعی، جمال و محمدی، رضا (۱۳۹۸). ارائه راهبردهای فرهنگی تحکیم و توسعه درونی قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه امنیت ملی، مقاله ۳. دوره ۹، شماره ۳۲.
- عابدینی، محسن و حاج حسین‌زاده، حامد (۱۳۸۶). نقش پدافند غیرعامل در پروژه از دیگاه الگوی تعاملی (PMIT) سامانه مدیریت پروژه دفاعی ایران (IDPMS). سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت پروژه.
- عبداله خانی، علی (۱۳۸۹). نظریه‌های امنیت. تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- کاووسی، اسماعیل و حسین‌زادگان، زهره (۱۳۹۰). حفظ هویت ایرانی - اسلامی در فرایند جهانی شدن، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی. دوره ۲. شماره ۳ - شماره پیاپی ۳ تابستان.
- لکزایی، نجف (۱۳۸۹). کاربردهای امنیتی انسان شناسی حکمت متعالیه. فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی. ش ۵۰: ۶۳-۸۴.
- نائینی، علی محمد (۱۳۸۵). امنیت فرهنگی، نظریه‌ها و رویکردها. مطالعات عملیات روانی. پاییز و زمستان - شماره ۱۴.
- ویلیامز، پل دی (۱۳۹۰). درآمدی بر بررسی‌های امنیت. ترجمه: علیرضا طیب. تهران: امیرکبیر.

Edgar H. Schein (1987). Organizational Culture, Sloan School of Management, Massachusetts Institute of Technology

Forrest, S (2004). Indigenous Identity as a Strategy for Cultural Security. Conference

Saunders, MartinMontgomeryand John Fiske (1994). Key Concepts in Communication and CulturalStudies,London, Routledge.

Wolfers, A (1962). Discord and Collaboration. Johns Hopkins University Press.

Paper in Northern Research Forum Plenary on Security.

Jordan, Amos A (1989). American National Security: Policy and Process, 3 d. Hopkins University Press, Baltimore and London.

O|Sullivan, Tim, John Hartley, Danny